

FREDNINGSVÆRDI ER

LEYELL'ERNES GÅRDE

HELSINGØR KOMMUNE

Besigtigelsesdato:
Besigtiget af:
Journalnummer:

8. maj 2013
Lisbeth Pepke
2013-7.82.07/217-0001

Kommune:
Adresse:
Betegnelse:
Fredningsår:
Omfang:

Helsingør Kommune
Stengade 72-74, 3000 Helsingør
Leyell'ernes Gårde
1918
*Forhus med to sidehuse samt
tilbygninger til østre sidehus (nr. 72:
muligvis fra 1551, ombygget i
slutningen af 1700-tallet; nr. 74: ca.
1500)*

BYGNINGSBESKRIVELSE

De to huse indgår i husrækken ud til Stengade. Stengade 72 er et langhus, mens Stengade 74 er et gavlhus. Bebyggelsen, som er kommunens ejendom, anvendes til kontorformål.

Stengade 72 er et grundmuret forhus sammenbygget med et sidehus. Forhuset, som er fem fag langt og to etager højt, står i røde tegl over en lav sokkel af sandsten. Mellem stuen og første etage er et vandret sandstensbånd. Foroven afsluttes muren af en høj, profileret kridtstensgesims. Taget er et heltag med røde vingetegl uden skorsten. I stueetagen er vinduesåbningerne indrammet af sandstenskarme med lod- og tværpost i sandsten med gennemløbende sandstensbånd i top og bund. Første etages vinduer sidder i et bredt murhul med fladbuget halvstensstik over og har firerammede vinduer. I yderfagene er to døre, begge nyere, som har to store fløje med overvinduer. Både døre og vinduer er fra 1932-36 og udført af oliebehandlet egetræ, for vinduernes vedkommende med blyindfattede ruder. Det øverste bjælkelag giver sig til kende i facaden med fire murankre. Der er opbygget en rampe til kørestolsbrugere op til den vestligste dør.

Mod gården er forhuset kun synligt for to fags vedkommende på grund af sidehuset. Murværk med gesims og vinduer på denne side er meget lig facaden. Der er en dør i stueetagen med en granittrappe på tre trin ned til gården. Mellem stuen og første etage er resterne af et kridtstensskifte bevaret. Vinduerne i overetagen er her firerammede, men med lige overkant.

Sidehuset er grundmuret og står med røde sten, hvor der ses adskillige, nyere murreparationer, hvor dog en gammel stenstørrelse er anvendt. Der er ingen sokkel her, men muren afsluttes mod taget af en gesims, hvis nederste led er et gennemløbende savskifte. Taget er et heltag med røde vingetegl uden skorstene. Mellem stuen og

En stenplade ved siden af døren i østfaget oplyser: "Denne Gaard er bygget omkring Aar 1510 – Efter en vekslende Skæbne blev Gaarden i Aaret 1919 skænket til Helsingør By af Tobaksfabrikant H.P. Lumbye – I Aarene 1932-36 lod Helsingør By Gaarden istandsætte og indrette til Dommergaard".

første etage er en række nye, dekorativt svungne murankre, mens de øverste murankre er rette. Vinduerne, som er firerammede med fire ruder i overrammerne og seks i underrammerne er hvidmalede. En enfløjet dør med et lavt overvindue har en trappe med tre trin ned til gården foran. Både døre og vinduer stammer fra restaureringen i 1932-36.

De sidste to fag af sidehuset har en afvigende murbehandling med fem kridtstensbånd, hvor båndet under første etages vinduer er kraftigt udkraget. Der er et tilmuret vindue på første etage med to sandstenskarmer, som er fornyede. I det yderste fag er en nyere, rundbuet åbning med en nyere, gråmalet revledør ned til en kælder. Gården er på dette sted delt af en tværmur, og disse to fag af sidehuset hører til naboen mod vandet, Fenwicks Gård, Strandgade 85-87, fordi de indgår i det lille renæssancehus, som i dag hører til Fenwicks Gård.

Stengade 74 er et gavlhus med tre fag mod gaden, er to etager højt og afsluttet af en trappegavl med syv takker. Huset er grundmuret og står over en lav sokkel af sandsten i blank mur af røde sten. Mellem stuen og første etage er en vandret gesims med udkragning lige til Stengade 72, men her er der under udkragningen i kridtstenen udført et latinsk skriftbånd i gotiske minuskler fra Jobs bog. I oversættelse lyder inskriptionen: "Min frelser lever, og på den yderste dag skal jeg opvækkes af jorden og i mit kød se Gud, min frelser". Skriftbåndet løber lidt hen over Stengade 72's facade.

Gavlen har ingen døråbninger, men vinduerne er lige til Stengade 72, dog er de fladbuede stik over første etages vinduer forsynet med et prydskiye. Over hvert vindue er en cirkulær blænding med pudset bund. Trappegavlen er opbygget med spidsbuede højblændinger, hvori der er spærstikafsluttede dobbeltblændinger med konsolbårne hængestave. De fem midterste blændinger har yderligere en lille, cirkulær blænding med pudset bund. Der er to murhuller ind til loftet i bunden af to af blændingerne. Taget er et stejlt heltag med røde vingetegl og med en blokformet skorsten i sydgavlen mod vandet.

Mod gården er tre yderligere fag af gavlhuset synlige. Her er tre sæt vinduer i henholdsvis stuen og første etage. Op mod taget er en toledet gesims med et savskifte nederst. Der er også et sæt vinduer bevaret i gavlen, da det næstfølgende sidehus er smallere end forhuset. I gavlen oppe i højde med tagrummet er yderligere en fladbuet åbning med lem for samt endnu en cirkelblænding.

Det efterfølgende *sidehus* mod syd er fem fag langt og to etager højt, men betydeligt lavere end gavlhuset. Det er grundmuret i røde tegl med en savskiftegesims, har et lavt heltag med røde tegl og en blokformet skorsten i gavlmuren mod syd. Muren ind mod gården har

Gavlen på Stengade 74 med en blokformet skorsten i gavlen.

en lodfuge, der går hele vejen fra jord til gesims, så der er i virkeligheden tale om to lige brede sidehuse. Det sydligste af de to huse, der nu er bygget sammen til ét, har to tilbagetrukne skifter, som en art indmuret blænding og herover en række cirkelblændinger med små fladbuede nicher imellem. Bygningen er meget speciel, og er af bygningshistoriske eksperter blevet betegnet som et gammelt ildhus – et sted, hvor der har været et meget stort, åbent ildsted i hjørnet, og hvor røgen har sivet ud gennem de mange blændinger. Vinduerne her er firerammede med små ruder. De er hvidmalede og isat ved restaureringen 1932-36. Gavlen på dette sidehus er delvis synlig med et fag vindue, da det sidste sidehus i gården er endnu smallere. Gavlen på sidehuset lader ane, at der er rundbuede blændingsfelter samt endnu en cirkelblænding, ligesom gavlen er afsluttet med strømskifter.

Ildhuset med de mange blændinger.

Det sidste sidehus deles over af den tidligere nævnte tværmur i gården, så sidehuset strækker sig ind på naboens grund. Dette smalle sidehus er grundmuret med en lille, enkel gesims og et heltag af røde vingetegls og er uden skorsten. Murværket er kalket med laserende rødkalk, vinduerne og en dør er grønmalede og stammer alle fra istandsættelsen i 1932-36. Murværket er meget omsat.

Gårdrummet er langs med bygningerne lagt med chaussésten, mens en række bordursten afgrænser midten af gården, der er dækket med perlesten.

Stengade 72-74 er i det indre for stueetagen og første etagens vedkommende fuldkommen omdisponeret og indrettet med nye rumformer, overflader og med vinduer og døre, som alle stammer fra restaureringen i 1932-36. De forskellige trapper, der forbinder etagerne, er også tilføjet, hvor der var brug for dem på dette tidspunkt, og på samme tid blev alle husenes skorstene fjernet. Derfor er de oprindelige konstruktioner og bærende fredningsværdier i det indre i dag at finde i kældrene og tagkonstruktionerne, samt hvad der måtte være i de bevarede, murede vægge, men de er i dag skjult bag nyere overflader.

Kælderen i forhuset, Stengade 72, er en kælder med pigstensgulv samt et tætliggende, kraftigt bjælkelag af egetræ med en langsgående drager på midten, som er understøttet af stolper med vederlag. Væggene har adskillige oprindelige, fladbuede åbninger, heraf nogle med affasede false. I bagmuren op mod sidehuset er en indmuret spindeltrappe, som er indbygget omkring 1575. Der er fra kælderen adgang til en tilsvarende kælder i gavlhuset, Stengade 74, som har en opgang fra kælderen i gavlen mod syd. Her kan det ses, at bjælkelaget er løftet en bjælkehøjde op, og at kælderen har været kalket hvid på murværk såvel som trækonstruktion. Rummene har stor autenticitet og mange bygningsspor fra de tidligste tider.

Den lille kælder i sidehuset til Stengade 72 er ikke besigtiget, men hører til den ældste tid.

Tagværket over Stengade 72 er et velbevaret, langstolstagværk på 10 fag af egetræ. Det har en stejl rejsning på omkring 57 grader og er opbygget af spærfag med to hanebånd. Spærene støttes fornedet af en lodret spærstiver, ligesom de hviler i en spærsko, der via to murremme fordeler trykket på muren. Bjælkelaget ligger et stykke under murkronen og der fremkommer herved en 70 cm høj brystningsmur. Tagværket er udstyret med en langstol, hvor der indgår tre konger samt to langsgående bånd, der i højde med hanebåndenes underside er tappet i kongerne. Langstolen er afstivet med to sæt krydsende ranker, som er sammenbladet med konger og langbånd. Kongerne er udstyret med omhyggeligt udførte affasninger af hjørnerne, således at tømmeret fremtræder fuldkantet ud for alle samlingerne. Også spærstiverne er fornedet afsluttet af et langt indadvunget snit med affasede sidekanter. Tagværket er dendrokronologisk dateret til 1542.

Tagværket over Stengade 74 er ligeledes et velbevaret langstolstagværk på 10 fag, som er udført på samme måde som tagværket i Stengade 72, men her er rankerne og det nederste langsgående bånd mellem kongerne blevet fjernet i tidens løb. Tagværket er også opsat i 1542, ligesom tagværket i Stengade 72. Tagrummene har med deres murede gavle med mange spor – også efter tidligere bygninger – meget stor fortælleverdi.

— BYGNINGSHISTORIE

I begyndelsen af 1420'erne havde Erik af Pommern anlagt Krogen Slot, og kort efter indførte han den sundtold, der skulle komme til at bestå i 400 år. Den by, der lå på stedet, ønskede han flyttet nærmere krogen og han gav derfor 1426 byen nye privilegier, der blandt andet tilstod de borgere, der ville opføre grundmurede stenhuse, 10 års skattefrihed. Hvor mange, der fulgte opfordringen, vides ikke, men et par står endnu tilbage.

Samtidig med indførelsen af Øresundstolden i 1425 opførte Erik af Pommern borgen ”Krogen” på den yderste del af næsset for bedre at kunne håndhæve sin kongelige myndighed og sikre gode betingelser for opkrævningen af tolden. I 1577 lod Frederik II ”Krogen” nedrive og opførte i stedet det nuværende Kronborg.

Erik af Pommern udlagde også byplanen, hvis hovedstruktur er bevaret til i dag, og som er kendetegnet ved en regulær inddeling i nogenlunde regelmæssige, firkantede karreer. Karreerne har været lette at opdele i gode byggegrunde; med smalle grunde, der kunne

anvendes til gavlhuse med side- og baghuse, samt brede grunde til huse med langsiden mod gaden.

Stengade var byens brolagte hovedgade, på hvis sydside smalle stræder strakte sig cirka 50 meter ned mod stranden. På de snævre, langstrakte grunde mellem stræderne opførtes eksklusive forhuse uden port mod Stengade og langstrakte sidehusbebyggelser ned til "fortovet" på strandbredden, der lå omtrent, hvor det nuværende Strandgade ligger.

Leyell'ernes gårde omfattede engang de tre senmiddelalderlige huse, Stengade 70, 72 og 74. Familiedynastiet Leyell har imidlertid kun været bygherre ved nummer 72 og 74. Sander Leyell var svigersøn til David Thomesen, og ligesom ham, borgmester og tolder i Helsingør. Desuden drev han en omfattende privat købmandsvirksomhed og ejede flere skibe, der besejlede fremmede havne. Han har simpelthen været en af landets rigeste og mest indflydelsesrige mænd. Det er Sander Leyell, der omkring 1542 bygger Stengade 72 op ad det allerede eksisterende gavlhuse, Stengade 74, som skønnes at være opført før 1500. Samtidig med opførelsen af Stengade 72 får gavlhuset hævet sine etagebjælkelag, og der bliver givetvis etableret en forbindelse mellem de to huse, så de kan fungere sammen som bolig for familien Leyell. Først i 1600-årene opstod en langvarig arvestrid i familien, som endte med, at husene blev delt mellem de stridende og siden gik bygningerne ud af familiens eje.

I 1700 stod husene ubenyttede. Det vestre forhus, Stengade 72, blev i begyndelsen af 1860'erne indrettet til butik med to vinduer. I 1850 blev gavlhuset, Stengade 74, indrettet til butik, men var allerede i 1842 indrettet til tobaksfabrik og udsalg af William Thalbitzer.

En senere ejer, H.P. Lumby, skænkede Stengade 72-74 til Helsingør Kommune i 1919. Begge facader stod da overpudsede, og de var begge indrettet til butikker med store ruder og tilhørende indgange i stueetagen. Stengade 72 havde på første etage almindelige dannebrogsvinduer og i tagfladen mod gaden hele fire tagkviste. For Stengade 74's vedkommende var der tre vinduer på første etage med engelske skydevinduer og i midten af gavltrekanten en lem med højsebom, ligesom gavlspidens cirkelblændinger var tilmurede, og de kamtakke gavlkamme var fjernede.

I 1932-36 blev Stengade 72-74 gennemgribende restaureret af arkitekt Volmar Drosted. Herefter stod facaderne nu med rækker af regelmæssige, stenindfattede vinduer og en kamtakket gavl, hvis cirkulære blændingsfelter og højblændingernes bund, heldigvis kunne fremdrages bag den puds, som blev fjernet i forbindelse med restaureringen. Til bygningsdele, som måtte genskabes uden forlæg,

nemlig højden over blændingernes buer, har Volmar Drosted blandt andet ladet sig inspirere af blændingsgavlen på Tikøb Kirke.

Det nuværende facadeudtryk repræsenterer derfor en betydelig tilbageførende restaurering og er, hvad angår stueetagens renæssancevindueskarme og -poste i sandsten, ligefrem en fri fortolkning med udgangspunkt i, at der bag puksen i facaden på Stengade 72 blev fundet sandstensindfatninger med renæssancestilens karakteristiske beslagværksdekorationer og det i renæssancen tilføjede, vandrette sandstensbånd mellem etagerne hen over facaden.

— KILDER

233 borgerhuse, Allan Tønnesen, 1979

Erik af Pommerns Helsingør, Rundt i det gamle Helsingør 1, Kenno Pedersen, 1996

En byhistorisk vandring i det gamle Helsingør, Kenno Pedersen, u.å.

Helsingør i Sundtoldstiden I-II, Laurits Pedersen, 1926-29

Helsingørs gader og stræder i mands minde, Stengade 1901-2001, Kenno Pedersen, 2002

Hikuin 13, Syv senmiddelalderlige gårde i Helsingør, Hans Henrik Engqvist, 1982

Historiske huse i Helsingør, Nationalmuseet, 1973

To tagværker i Helsingør, af Flemming Beyer, Bygningsarkæologiske Studier 1984

— MILJØMÆSSIG VÆRDI

Bebyggelsen indgår i en række af meget gamle bygårde med tilhørende sidehuse, den såkaldte sundtoldskarré. Placeringen i den traditionelle bebyggelsesstruktur, hvor alle bygninger er sammenbyggede og har flugtende facader langs gaden, understøtter dermed den stringente byplan og stedets meget betydelige miljømæssige værdier.

Facaderne adskiller sig fra de fleste andre ældre bygninger i nærheden ved at være i blank mur og ved at have trappegavl med blændinger – som skyldes en tilbageførende restaurering – men husenes proportioner er traditionel i skala, og har de traditionel

vinduestakt, så bygningerne understøtter de miljømæssige værdier i gaden.

Dertil kommer gårdrummet, som indrammes af sidehuse af stadig mindre bredde, da de trapper af ned ad grunden. Gårdens belægning, de røde murstensvægge fra forhus og sidehuse og de røde tegltage skaber en oplevelsesrig, men alligevel rolig atmosfære i gårdrummet og er derfor af stor miljømæssig værdi.

— KULTURHISTORISK VÆRDI

Husenes kulturhistoriske værdi ligger i husenes høje alder, som kobler bygningerne sammen med den tidligste udbygning af Helsingørs midte fra 1400- til 1600-årene. Husenes indretning med forhus og sidehuse beliggende på en smal matrikel, som engang gik fra hovedgaden ned til Strandgade, er et eksempel på den særlige helsingørske bygårdstype, som var betinget af den overordnede byplan og af nødvendigheden af, at man kunne komme til og fra stranden og af at have pakhuse med plads til varer.

I det store, sammenhængende bygningsanlæg ligger også en kulturhistorisk fortælling om den mægtige, og i Helsingør særligt betydningsfulde, skotske familie, Leyell, som i generationer bestred borgmesterposter, tolderembeder og tillige drev store købmandsvirksomheder med egne skibe. De eksisterende bygninger rummer så mange spor fra den tidligste tid, at det er muligt at rekonstruere en troværdig forestilling om, hvorledes bebyggelsen fungerede i 1500- og 1600-årene, hvor familien boede og arbejdede i bygningerne.

En ekstra kulturhistorisk værdi ligger i den restaureringsholdning, som er blevet bygningerne til del. En restaureringstilgang, hvor man endnu forsøgte at hele tidens spor og genskabe der, hvor en arkitektonisk helhed var gået tabt. En pudefuld ved dette er, at de på restaureringstidspunktets stadig eksisterende skorstene, som meget vel kunne stå på den oprindelige placering, blev fjernet, fordi der ikke var brug for skorstene i en nyindretning med et moderne opvarmningssystem.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Der er usædvanligt mange gamle borgerhuse i Helsingør, for byen har været forskånet for storbrand og andre katastrofer og fordi husene var opført solidt af velhavende embedsmænd, købmænd eller håndværkere. Dertil kommer, at byen i sidste halvdel af 19. århundrede, en tid der ellers var hård ved ældre tiders byggeri, førte en næsten hensygnende tilværelse. Den indtraf, efter sundtoldens

ophævelse i 1857, som satte en effektiv stopper for fire århundreders nærmest uafbrudt økonomiske blomstring.

Den arkitektoniske værdi ligger i bebyggelsens sammensatte bygningsforløb, der alligevel opleves som homogent på grund af den traditionelle materialeholdning, der går igennem samtlige bygninger: røde tegl, sandsten, kridtsten og røde vingetegl. De enkelte bygninger kommer derved til at stå klart og skarpskåret frem og de forskellige, små dekorative elementer, et vandret kridtstensbånd eller -gesims, en cirkelblending, et stik med prydskifte kommer derved til at få stor visuel betydning.

Den arkitektoniske værdi ligger i det ydre i bygningernes gruppering omkring den stille gård, der næsten kan give indtryk af et gårdrum for 400 år siden.

I det indre er, som nævnt, selve plandispositionen og de indre overflader nye, men kældrene og tagværkerne står så autentiske, at de dels i sig selv er arkitektonisk konstruktionshistorie, dels er veludført håndværk. Særligt skal fremhæves langstolstagværkets konger, som har affasede sider.

Den kamtakkeede gavl på gavlhuset, Stengade 74, har med sine tre cirkelblendinger og opadstræbende højblendinger et markant arkitektonisk udtryk. Det er en væsentlig del af de arkitektoniske værdier, selvom facadens middelalder- og renæssancepræg er resultatet af en restaurering i 1932-36.

Leyell'ernes gårde står i dag som fornemme repræsentanter for den senmiddelalderlige byggeskik i Danmark.

— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

De bærende fredningsværdier i denne bebyggelse ligger i det samlede anlægs helhedspræg med en traditionel materialeholdning, som går igen i alle bygningerne, uanset om det er forhuse eller sidehuse. De stejle tage og trappegavlen på Stengade 74 signalerer høj alder og er en del af de bærende fredningsværdier. Særligt skal fremhæves det enestående skriftbånd med den latinske bibeltekst fra Jobs bog, som strækker sig fra facaden på Stengade 74 hen over Stengade 72.

Blandt sidehusene, som fra begge forhuse strækker sig ned mod stranden i et aftrappet forløb, er det særligt sidehuset, kaldet ildhuset, som er en del af sidehuset til Stengade 74, som med sine fine blændingsdekorationer står som et næsten enestående eksempel på denne specielle bygningstype i borgerligt byggeri i Danmark. Både forhusene og sidehusene har en del meget gamle murankre, som også er en del af de bærende fredningsværdier. Det samme gælder